

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Artvin Bölgesinde İdari Yapı

Administrative Structure of the Artvin Region from the Ottoman Empire to the Republic

Muammer DEMİREL

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Bursa, Türkiye

Department of Turkish and Social Sciences Education, Social Studies Education, Bursa Uludağ University Faculty of Education, Bursa, Türkiye
mdemirel@uludag.edu.tr

Bu çalışma, II. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu'nda (Trabzon, 6-7.06.2024) sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

This study is an expanded version of the paper presented at the II. International Black Sea History Symposium (Trabzon, 6-7.06.2024).

Geliş Tarihi/Received 23.09.2024
Revizyon/Revision 17.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted 05.01.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 30.01.2025

Atıf

Demirel, M. (2025). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Artvin Bölgesinde İdari Yapı. *Turcology Research*, 82, 56-70.

Cite this article

Demirel, M. (2025). Administrative Structure of the Artvin Region from the Ottoman Empire to the Republic. *Turcology Research*, 82, 56-70.

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Gürcü krallıkları yönetiminde olan Artvin bölgesinin ilk fethi Karadeniz sahilinden başladı. Şehzade Selim'in Trabzon valiliği sırasında Batum'a kadar alındı. Çoruh havzası ise Kanunî Sultan Süleyman'ın ikinci İran Seferi sırasında fethedilmeye başlandı. 1549 yılında Tortum, Nihah, Pertekrek kaleleri fethedildi, ileri harekete devam eden Osmanlı kuvvetleri 1550 yılından Livane ve devamında Ardanuç, İmerhev ve Şavşat fethetti. Yeni fethedilen bu yerler sancak yapılarak Erzurum Beylerbeyliğine başlandı. Başlangıçta sancak beyliklerine yerli Hıristiyan Beyler tayin edildi. Kısa bir zaman sonra bu beyler Müslüman oldu. Bu sancakların bir kısmı yurtluk ve ocaklık olarak verildi.

Ahıska bölgesi 1578 yılında fethedilip Çıldır Eyaleti kurulunca Artvin bölgesindeki Pertekrek, Livane-i Ulya, Nisf-i Livane, Ardanuç, Şavşat sancakları bu eyalete bağlandı. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Çıldır Eyaletinin merkezi olan Ahıska Rusya tarafından işgal edilmiş, Ahıska'nın işgalinden sonra bir müddet daha Çıldır Eyaleti varlığını sürdürdü ise de daha sonra lağvedilerek bağlı Erzurum vilayetlerine bağlandı.

Artvin bölgesinin sahil kesiminde yer olan Hopa yeni kaza yapıldığında Trabzon Vilayeti Batum sancağına bağlandı. Aynı tarihlerde Livane, Ardanuç, Şavşat, Kiskim (Pertekrek) sancakları da kaza idari yapısına dönüştürüldü.

"93 Harbi" sonunda imzalanan Berlin anlaşmaları ile Elviye-i Selasa (Kars, Ardahan, Batum) sancakları savaş tazminatı olarak Rusya'ya terk edildi. Bu sancakların içinde kalan Artvin bölgesinden Livane, Ardanuç ve Şavşat kazaları da Rusya'ya bırakıldı.

Millî Mücadele sırasında 1921 yılından Livane (Artvin), Hopa, Ardanuç ve Şavşat Anavatan'a katıldı. 1924 yılında Artvin Vilayeti kuruldu ve bu kurtarılan yerlerle birlikte Yusufeli kazası da Artvin Vilayetine bağlandı. Daha sonra Artvin Vilayetinin ismi Çoruh olup merkezi Rize'ye taşındı ise de 1936 yılından tekrar Artvin'e taşındı ve 1956 yılında yeniden Artvin Vilayeti ismini aldı.

Anahtar Kelimeler: Artvin, İdari yapı, Osmanlı, Türkiye Cumhuriyeti.

Abstract

The first conquest of the Artvin region, which was under the rule of the Georgian kingdoms, began on the Black Sea coast. During the governorship of Prince Selim in Trabzon, it was taken as far as Batum. The Çoruh basin began to be conquered during the Second Iranian Campaign of Suleiman the Magnificent. In 1549, Tortum, Nihah, Pertekrek castles were conquered, and the Ottoman forces, continuing their advance, conquered Livane and then Ardanuç, İmerhev and Şavşat in 1550. These newly conquered places were made into sanjaks and the Erzurum Beylerbeylik was started. In the beginning, local Christian Beys were appointed to the sanjak beys. After a short while, these beys became Muslims. Some of these sanjaks were given as yurtluk and ocaklık.

When the Ahıska region was conquered in 1578 and Çıldır Province was established, the Pertekrek, Livane-i Ulya, Nisf-i Livane, Ardanuç, and Şavşat districts in the Artvin region were attached to this province. In the 1828-1829 Ottoman-Russian War, Ahıska, the center of Çıldır Province, was occupied by Russia. After the occupation of Ahıska, Çıldır Province continued to exist for a while, but was later abolished and attached to the Erzurum provinces.

When Hopa, located on the coastal part of the Artvin region, was made a new district, Trabzon Province was attached to Batum district. At the same time, Livane, Ardanuç, Şavşat, and Kiskim (Pertekrek) districts were also converted into district administrative structures.

With the Berlin agreements signed at the end of the "93 War", Elviye-i Selasa (Kars, Ardahan, and Batum) districts were ceded to Russia as war compensation. Livane, Ardanuç and Şavşat districts from the Artvin region within these districts were also left to Russia.

During the War of Independence, Livane (Artvin), Hopa, Ardanuç and Şavşat were annexed to the Motherland in 1921. Artvin Province was established in 1924 and Yusufeli district was also connected to Artvin Province along with these liberated places. Later, the name of Artvin Province was Çoruh and its center was moved to Rize, but in 1936 it was moved back to Artvin and in 1956 it was renamed Artvin Province again.

Keywords: Artvin, Administrative structure, Ottoman, Republic of Turkey

Giriş

Bölgenin Osmanlılar Tarafından Fethi

XV. yüzyılda Osmanlı Devleti güçlenip dünya devleti olduğu sırada Artvin bölgesinin¹ sınırları içinde bulunan Gürcistan, İran ile Osmanlı Devleti arasında sıkışmış ve iki devletin hâkimiyet mücadele alanı idi. İstanbul fethedilip Bizans İmparatorluğu ortadan kalkınca bölgenin Avrupa ile kültür bağlantısı kesintiye uğradığı gibi ekonomik açıdan da zayıf Gürcistan için yıkım daha fazla oldu. İç ve dış ticaret durdu, şehir merkezlerinde hayat zorlaştı, şehirler küçüldü, kırsal kesimde para ile yapılan alışverişin yerini takas sistemi aldı.

Osmanlı Devleti'nin Doğuya doğru fetihlerinin başladığı yıllarda Gürcistan'da iç savaş çıktı. 1465 yılında çıkan iç savaşta Gürcistan Kralı VIII. Giorgi, Samsthe Atabegi Kvarkvare tarafından mağlup ve esir edilince siyasi birliği ortadan kalkan Gürcistan, bağımsız krallıklar ve atabeyliklere parçalandı.

XV. yüzyılda Gürcistan Kartli, Klarjeti, İmereti krallıkları ile Samtshe Saatabago (Atabey Yurdu) olarak dört parçaya bölündü.

Gürcistan'daki parçalanmada Artvin'in Sahil kesimleri İmereti ve iç kesimleri Saatabago/Atabey Yurdu denilen Samtshe sınırları içinde kaldı. Merkezi Ahıska olan Saatabago'nun sınırları, Borcomi vadisinden Çoruh boylarına, oradan Erzurum'a değin geniş bir alanı kapsamaktaydı (Berdzenişvili & Canaşa, 1997, s. 225).

1461'de Fatih Sultan Mehmed, Trabzon'u fethettikten sonra Batı Gürcistan bölgesinde Batum ve Acara taraflarına akınlar yapılarak buralar da fethedildi (Karamanlı, 1995, s. 314-316). Ancak daha sonra Osmanlı kuvvetleri buralardan çekilmek zorunda kaldı. Osmanlıların sınıra dayanması ile Atabeylerden bazıları hemen hasmane tavırları terk ederek dostluğu ve Osmanlılara itaati seçtiler. Fatih Sultan Mehmed, Trabzon'u fethettikten sonra Yusufeli bölgesinde hüküm süren komşu Atabeylerden Pertekrek Beyine 'nâme' (mektup) göndererek itaate davet etmiştir. Rivayete göre, Pertekrek Beyi, itaat ederek Osmanlı'ya bağlılığını bildirmiştir (Muvahhid Zeki, 2010, s. 199)².

Şah İsmail İran'a hâkim olduktan sonra Anadolu'da Şia yayılmasını artırarak Anadolu halkı üzerinde etkin olmaya başlamış ve aynı zamanda Osmanlı ile Safevilere arasında çekişme alanı olan Gürcistan'da da İran etkisini artırmıştır. Celalzâde'nin ifadesine göre II. Bayezid döneminde uzun süre sefer yapılmadığından Anadolu'daki gençler sefer için bölük bölük Şah İsmail'e katılmaktaydı. Trabzon Sancak Beyi Şehzade Selim bu olumsuzlukların önüne geçmek üzere önce Kelkit ve Erzincan taraflarına akın düzenledi. Daha sonra Gürcistan üzerine harekete geçen Şehzade Selim yapacağı akın için Anadolu'nun doğu ve orta (Anadolu, Rum ve Karaman) kesimlerinden asker topladı. Şehzade Selim'in Gürcistan üzerine yapacağı seferde Anadolu'dan asker toplamada asıl gayesi Anadolu halkını Kızılbaş inancının yayılmasına karşı şuurlandırmaktı. Hatta Şehzade Selim, bu etkiyi oluşturmada sefere katılanların aldığı ganimetlerden beşte birlik devlet payını almayarak hem gençleri daha fazla Osmanlı'ya bağlamayı hem de memleketlerinde Osmanlı sempatisini yaymalarını istiyordu (Celalzâde Mustafa, 1990, s. 59-60). Şehzade Selim, 1508 yılında Gürcistan'a düzenlediği seferinde İmereti'nin başkenti Kutais'e girdi. Bu sefer sırasında Samtshe Atabeyi Emirza Çabuk, Osmanlı ordusunu karşılayarak bağlılığını bildirdi ve Kutais'e kadar Şehzade Selim'e rehberlik etti (Berdzenişvili & Canaşa, 1997, s. 225; Kırcıoğlu, 1993, s. 86-89). Şehzade Selim'in İmereti'ye düzenlediği seferin tarihi hakkında 1508, 1509, 1510 ve 1512 gibi değişik tarihler verilmektedir.

Arazinin sarplığından Şehzade Selim, Çoruh nehrinin güney bölgelerinde ilerleyemedi (Gümüş, 2000, s. 51-57). Şehzade Selim'in bu akını ile Batum bölgesi fethedildi ve Osmanlı idaresine bağlandı. Daha sonra İran etkisi ile bölge Gürcü akınlarına uğrayıp zaman zaman el değiştirirse de yeni akınlarla geri alındı. Bugünkü Artvin Vilayetinin sahil kesimi de böylece fethedilerek Türk idaresine bağlandı. Günümüzde Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa ilçeleri içinde kalan yerler bir daha Türk idaresinden ayrılmadı.

Erzurum'u fethinden sonra Osmanlı Devleti, Samtshe Atabeyliği ile komşu olmuştur. Samtshe Atabeyliği'nde Emirza Çabuk Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürmüş, ancak Emirza Çabuk sonra tahta oturan oğlu Kvarkvare ve onun oğlu Kayhusrev'in Osmanlı ve İran arasında sürekli saf değiştirmesi üzerine Samtshe Atabeyliği Osmanlı Devleti için güvenilmez komşu olmuştur (Gümüş, 2000, s. 62).

İran savaşları devam ederken İmereti Kralı Bagrat, 1535 yılında Murcaheti Savaşı'nda Kvarkvare'yi esir ederek Samtshe Atabeyliği'ni büyük ölçüde nüfuzu altına aldı. Kvarkvare'nin beylerinden Otar Sakaşvili, Kvarkvare'nin oğlu Keyhusrev'le birlikte İstanbul'a giderek Padişah'tan yardım istemesi üzerine Osmanlılar, Samtshe Atabeyliği'ne sefer açmaya karar verdi (Berdzenişvili & Canaşa, 1997, s. 225; İnbaşı, 2008, s. 45). Erzurum Beylerbeyi Mehmed Han Gürcistan seferine memur edildi. 1536 ilkbaharında hazırlıklarını yapan Mehmed Han, 4 Temmuz 1536 tarihinde Tortum, Narman, Oltu ve Pertekrek yönünde Gürcistan'a sefere çıktı ve Gürcü ordularını ağır mağlubiyete uğrattı. Savaşın nerede cereyan ettiği kayaklarda zikredilmemektedir. Mehmed Han'ın 1536 yılında çıktığı Gürcistan seferi iki yıl kadar sürdü, Mehmed Han, savaşlar sonunda

¹ Bu makalede Artvin bölgesi olarak isimlendirilen alan, 1936 ve 1956 tarihlerinde son idari yapısı oluşturulan Artvin Vilayeti coğrafi alanıdır.

² 1926'da Pertekrek Beyleri sülalesinden Şerif Bezâde Faik Bey'de Fatih'in mektubu ve başka bazı belgelerin mevcut olduğunu Muvahhid Zeki öğrendiğini, ancak bunları görerek yazmadığını kaydetmektedir.

1538'da Gürcü Samtshe Atabeyliği'nden Micinkerd, Zivin, Kağızman, Kars, Narman, Oltu'nun güneyi, Tortum'da Kisha Deresinin yukarı kısımları (Aydın, 1998, s. 65) ve Livane Deresi denilen Çoruh boylarını fethetti. 1538'de yeni fethedilen Livane Deresinde Livane sancağı kuruldu, sancak beyliğine 7 Nisan 1538 tarihinde Kullar Ağası Murad Bey 200.000 akçe hasla tayin edildi. Pertekrek'te kurulan Livane sancağı, Pertekrek Kalesinin batı ve kuzey batı taraflarını ihtiva etmekteydi (BOA, TD, 190, s. 8; Aydın, 1998, s. 262).

İmereti Kralı Bagrat, 1541 yılında Samtshe Atabeyliği'ne saldırıp Atabey Keyhusrev kuvvetlerini mağlup ederek Samtshe Atabeyliği topraklarını işgal etti (Gümüş, 2000, s. 132). Daha önce Osmanlıların fethedip sancak yaptığı Pertekrek Kalesi ve diğer bağlı kaleler, bu savaş sırasında Kral Bagrat tarafından zapt edildi (Aydın, 1998, s. 65).

Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci İran Seferi sırasında Gürcülerin sınır boyunda yığınak yaptıkları öğrenildi. Bunun üzerine, Üçüncü Vezir Ahmed Paşa Gürcistan seferine çıkması üzere görevlendirildi (4 Ağustos 1549). Erzurum, Maraş, Karaman ve Sivas (Rum) beylerbeyleri de Ahmed Paşa'ya yardım etmek üzere görevlendirildi. Ahmed Paşa komutasındaki kuvvetler Erzurum'da toplanarak Erzurum Kalesi'ndeki büyük topları da alıp 9 Eylül 1549 günü Tortum Kalesi önüne geldi. Dört günlük muhasaradan 13 Eylül 1549 tarihinde Tortum Kalesi âmân teslim oldu. 18 Eylül günü hücum ile Akçakale, 25 Eylül günü Kemhis Kalesi fethedildi.

Ahmed Paşa, fethedilen yerlere nizam verdikten sonra Erzurum ve Sivas beylerbeylerini Livane vadisi adıyla meşhur olan Yusufeli-Artvin bölgesine akına gönderdi. 7 Ekim 1549 (15 Ramazan 956) tarihinde Pertekrek Kalesi ve ona bağlı olan iki kale (Celal-zâde, 2009, s. 265).³ Kiskim ve Nihak kaleleri fethedildi (Hamdullah bin Mustafa, s. 91b-92a)⁴. Fetihden hemen sonra Livane vadisinde 8 Ekim 1559 tarihinde Pertekrek sancağı kurularak sancak beyliği Erzurum Kethüdası Ferhad Bey'e verildi.

Kara Şahin Mustafa Paşa'nın Erzurum Valiliği zamanında 1550 yılında Gürcistan üzerine iki sefer daha yapıldı. Bizzat Beylerbeyi Mustafa Paşa tarafından komuta edilen ilk sefer Gürcistan/İşhan üzerine yapılarak İşhan'da savaş yapıldı. Bu zafer sonucunda Gürcü beylerinden Mervan'ın bölgesinde yer alan İşhan ve İphan'nın içinde olduğu dört kale ile Tavuskar bölgesi fethedildi. İkinci sefer Trabzon Sancak Beyi Mustafa Paşa komutasında Trabzon, Şarkî Karahisar, Amasya ve Canik sancakları askerinin katıldığı seferde Gönye üzerine gidilerek Maçahel ile birlikte dört kale daha fethedildi.

1551 yılında Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa, Ardanuç Seferine çıktı, Ardanuç fethedildikten sonra ileri harekâta devam edilerek Arsiyan dağına kadar Ardahan ve Hanak bölgeleri alındı. İran taraftarı olan Gürcü beylerinden Livar ve Keyhusrev'in Ardahan'dan adam kaçırmaları üzerine İskender Paşa 1552 yılında hareket ederek Gürcü beyleri ve yanlarındaki İran kuvvetlerini bozguna uğrattı. Bu sefer sonucunda Şavşat, Livane (Artvin) ve Acara bölgesi Gürcü beyleri Osmanlı'ya itaat ederek bağlandı (Aydın, 1998, s. 70-74).

İdari Yapı

Böylece 1552 yılında Artvin bölgesinin fethi tamamladı. Fetihden sonra bölgede Erzurum Beylerbeyliğine bağlı sekiz sancak kuruldu. Bu sancaklar; Liva-i Pertekrek, Liva- i Nısf-i Livane,⁵ Liva- i Livane, Liva-i Ardanuc, Liva- i Şavşat, Liva- i İmerhev, Liva-i Maçahel ve Liva- i Batum'dur. Livane deresinde Pertekrek, Nısf-i Livane ve Livane adı ile üç sancak kurulmasına rağmen Pertekrek ve Livane sancaklarına tevcihat yapıldığı halde Nısf-i Livane sancağına atama yapılmayarak iki sancak beyinin ortak tasarrufuna bırakıldı. Bu sancaklar ilk kuruldukları dönemde Erzurum Beylerbeyliğine bağlandı.

Bugünkü Artvin Vilayetinin sahil bölgesinde yer alan Arhavi, Hopa ve Kemalpaşa ilçeleri bölgesinde yer alan yerleşim yerleri Batum sancağı idari yapısına bağlı idi.

1548 – 1574 (955–982) tarihleri arasında Erzurum beylerbeyliğine bağlı sancaklar (Sevinç, 1994, s. 47-54):

³ "... Ramazan-i şerifin on birinci günü asker-i zafer ile avdet Memâlik-i Gürcden (Gürcistan) Livane deresi dimekle ma'rûf ma'mûr vilayete akıncılar salunub asker-i cerrâr ganayim-i bîşüumâra mâlik oldular. Küffâr-i delâlet-i âsar Gürc (Gürcistan) muazzam kal'alarından Pertekrek nâm kal'aları ile ana tâbi iki pâre kal'alarından dahi hücum-i mecnun-i zafer nişân ile alunub Ramazan-i şerifin on beşinci günü kahr ile feth olundu...", Kayseri, 2009, s. 562.

⁴ "...Ba'de ez-in kal'a-i Keskin (Kiskim) ve kal'a-i Nihak ve anın civarında Pertekrek nâm bir azîm kal'a olub üzerlerine varılıb seng-i cenkle âlemi başlarına terk idüb zikr olunan kıl'a cebren ve kahren keferenin ellerinden alunub zabt olunduk da ol-tarafda olan kal'alar müstahfizleri asker-i İslâmın bu selâbet-i muahbbetine muttali olub...", Hamdullah bin Mustafa (Şehsuvar-zâde), *Camiü'l- Cevâhir, Tarih-i Sultan Seli ve Sultan Süleyman*, Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi, No: 655, vr. 91b-92a.

⁵ Bu sancağın ismi başlangıçta Nısf-ı Livane ve Pertekrek yazıldığı halde daha sonraki belgelerde sadece Nısf-ı Livane olarak yazılmaktadır.

Evliye-i Vilayet-i Erzurum	
Livâ-i Erzurum	Livâ-i Mamervan
Livâ-i Trabzon	Livâ-i Ardanuç
Livâ-i Karahisar-i Şarki	Livâ-i Küçük Ardahan
Livâ-i Kiğı	Livâ-i Kızucan
Livâ-i Pasin	Livâ-i Tortum
Livâ-i İspir	Livâ-i Ardahan
Livâ-i Hınıs	Livâ-i Pertekrek ve Nisf-i Livane
Livâ-i Çimişgezek	Livâ-i Livane
Livâ-i Sağman	Livâ-i Kars
Livâ-i Mazgird	Livâ-i Şavşat
Livâ-i Pertek an-ülka-i Çemişgezek	Livâ-i İmerhev
Livâ-i Oltu	Livâ-i Acara
Livâ-i Batum	Livâ-i Malazgird
Livâ-i Bardiz	Livâ-i Nevahi-ı Tekman

Osmanlı – Safevi mücadelesinde 9 Ağustos 1578’de yapılan Çıldır Savaşı’nın Osmanlı kuvvetlerinin zaferi ile sonuçlanması sonucunda Çıldır ve Atabeg ülkesi tamamen fethedildi. Çıldır ve Ahıska bölgelerinin fethinden hemen sonra Atabegler yurdu birleştirip 1 Temmuz 1579 (6 Cemaziyelevvel 987) tarihinde Çıldır Eyaleti kuruldu (Emecen, VIII, s. 300). Atabegler yurdu bir parçası olan Livane deresi denilen Çoruh Havzasında Erzurum Eyaletine bağlı olan Pertekrek, Livane, Nisf-ı Livane, Ardanuç, Şavşat, İmrehev ve Maçahel, Acara sancakları Çıldır Beylerbeyliğine bağlandı.

1578 – 1588 tarihli sancak tevcih defterinde Pertekrek sancağı hem Erzurum vilayeti sancakları arasında hem de Çıldır vilayeti sancakları arasında gösterilmektedir. Erzurum vilayeti içinde gösterilen Ardanuç ve Livane sancakları için “Çıldır beylerbeyliğine nakil olunmuştur.” notu düşülmüştür. Şavşad, Nisf-ı Şavşad sancakları ise Erzurum Beylerbeyliğine tabi olarak yazılmıştır. Çıldır Eyaletinin kuruluş döneminde Arpalu, İmerhev, Pertekrek, Ardanuc, Livane, Hacrek, Aspanca ve Acara’dan oluşan yedi sancağı vardır.

16. yüzyıl başında Yavuz Sultan Selim’in Doğu Karadeniz bölgesinde fetihler gerçekleştirdikten sonra Trabzon sancağının sınırlarını genişletti. Arhavi, Trabzon sancağına bağlı kazalardan biridir (Gökbilgin, 1962, s. 293-337). Daha sonra Trabzon, Batum ile birlikte müstakil beylerbeylik yapıldı (BOA, KK, 262, s.213-214; Kunt, 1978, s. 174-176). Bu Eyaletin tek sancağı Gönye idi. Gönye sancağının merkezi Batum şehrine yakın Gönye/Gonio köyüdür (Orhankazi, 2021, s. 171-188). Arhavi ve Hopa bölgeleri Gönye sancağına bağlıdır.

1609 (1018) tarihli sancak tevcihatları, hasları ve askerlerinin (cebeler / tımarlı sipahiler) sayısını kaydeden Ayn Ali Efendi’nin risalesine göre, Çıldır Eyaletinin Paşa sancağı Çıldır olup 13 sancağı daha vardır. Bunlardan Pertekrek, Livane, Nisf-ı Livane ve Şavşat sancakları yurtluk, ocaklık ve mülkiyet yolu ile tasarruf olunmaktadır (Ayn Ali Efendi, 1280, s. 27-28).

1646 yılında Erzurum Beylerbeyi olan Defterdarâze Mehmed Paşa’nın yanında gümrük memuru olarak Erzurum’a gelen (İlgürel, XI, s. 529-533) ve Doğu Anadolu ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yapan Evliya Çelebi, Çıldır Eyaletinin 15 sancağı olduğunu kaydetmektedir. Bu sancaklar, Ahıska (Paşa sancağı), Pertekrek, Livane, Nisf-i Livane, Oltu, Ardanuç, Şavşat, Hirtız (Hertos), Ardahan-i Büzürg, Hacarek (Göle), Poshov, Maçahel, Acara, Penek’tir. Evliya Çelebi, sancakları, statüleri ile sancakların has, zeamet ve tımar miktarlarını vermektedir. Çıldır Eyaletinde dört sancak; Pertekrek, Livane, Nisf-ı Livane ve Şavşat yurtluk, ocaklık ve mülkiyet esasları ile verilmiştir. Pertekrek, Livane ve Nisf-ı Livane ayrı sancaklar olarak yazılmasına rağmen sancakların hasları yazılırken Liva-i Livane için “ber-vech-i ocaklık iki sancak bir yerdedir” denilerek Livane ve Nisf-ı Livane sancaklarının aynı sancak beyi tarafından tasarruf edildiği kaydedilmiştir. Evliya Çelebi’nin vermiş olduğu sancak hasları Ayn Ali Efendi rakamları ile aynıdır (Evliya Çelebi, 1999, s. 163).

18. yüzyılın ilk yarısında 1717-1730 tarihlerini kapsayan tevcihat defterine göre, Çıldır Eyaletinin merkezi Ahıska’da (Astiha) olduğu anlaşılmaktadır. Zira Çıldır ayrı sancak olarak yazılmış ve önceki sancak beyi Mehmed Halife vefat edince Çıldır Beylerbeyi İsak Paşa’nın oğlu Hafız Mehmed’e tevcihat yapılmıştır. Bu defterde Çıldır Eyaletinin sancakları artırılarak 23 olmuştur. Artvin’in bugünkü Yusufeli bölgesinde Kiskim sancağı kurulmuş, ancak sancak beyi tayin edilmemiştir (BOA, KK, 523, s. 31-34; Başar, 1997, s. 119-125).

17 ve 18. Yüzyıllarda Çıldır Eyaletine bağlı sancaklar:

1609	1717-1730
Livâ-i Çıldır Paşa sancağı	Livâ-i Mamervan
Livâ-i Oltu	Livâ-i Nısf-ı Livane ve Pertekrek (Ocaklık)
Livâ-i Hertos (Hirtız)	Livâ-i Oltu
Livâ-i Ardanuç (sonradan ilave olundu)	Livâ-i Ardanuç
Livâ-i Ardahan-i Büzürg (Tavusker)	Livâ-i Şavşad
Livâ-i Hacarek (Göle)	Livâ-i Pertekrek
Livâ-i Poshov (Ahışa)	Livâ-i Ardahan-ı Büzürg
Livâ-i Maçahel (Ahilkelek)	Livâ-i Nısf-ı Livane
Livâ-i Acara (Taralet)	Livâ-i Maçahel
Livâ-i Penek (Cırcır)	Livâ-i Penek
Livâ-i Pertekrek (Yurtluk ve ocaklık ve mülkiyet üzere)	Livâ-i Acara-ı Ulya (Ocaklık)
Livâ-i Livane (Yurtluk ve ocaklık ve mülkiyet üzere)	Livâ-i Acara-i Süfla (Ocaklık)
Livâ-i Nısf-ı Livane (Yurtluk ve ocaklık ve mülkiyet üzere)	Livâ-i İmerhev
Livâ-i Şavşad (Yurtluk ve ocaklık ve mülkiyet üzere)	Livâ-i Aspinza (Ocaklık)
	Livâ-i Posthov
	Livâ-i Hertus
	Livâ-i Altun-Kal'a
	Livâ-i Astiha
	Livâ-i Çıldır
	Livâ-i Ahalkelek
	Livâ-i Kiskim der Çıldır
	Livâ-i Cecerek nâm-i diğer Göle
	Livâ-i Acara (Ocaklık)

1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ahıska ve Ahilkelek'in Ruslar tarafından işgal edilmesiyle Çıldır Eyaletinin merkezi Oltu'ya taşındı (Emecen, VIII, s. 301). Artvin bölgesindeki sancaklar Çıldır Eyaletine bağlı olarak devam ettirildi.

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı genel olarak 1830 yılında yapıldı. Ancak uzak bölgelerin sayımı sonraki yıllarda ancak tamamlanabildi. Çıldır Beylerbeyliği bölgesinin nüfus yazımı 1835 yılında yapıldı. Bu sayımda Çıldır Eyaletine Bağlı Artvin Bölgesindeki sancaklar; Ardanuç (BOA, NFS. d., 2761), Kiskim (BOA, NFS. d., 2765), Livane (BOA, NFS. d., 2766), Livane-ı Ulya (BOA, NFS. d., 2768), Satlil (Satlel) (BOA, NFS. d., 2775), Mirhev (BOA, NFS. d., 2771), Maçahel (BOA, NFS. d., 2769) ve Tavusker (BOA, NFS. d., 2776) livalarıdır.

1835 Nüfus Defterinde Kiskim sancak olarak yazılmış, daha önce sancak olan Pertekrek, Kiskim sancağının köyü olarak yazılmıştır. Aynı şekilde daha önce sancak olan Şavşat nüfus defterinde Satlel sancağına bağlı bir köy olarak yazılmıştır. Satlel, Şavşat'ın en yakın köylerinden olup sancakbeyleri zaman zaman burada ikamet etmekteydiler. Nüfus yazımı yapıldığında sancakbeyi Satlel'de ikamet ettiğinden Şavşat yerine Satlel'in sancak olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak burada Osmanlı öncesi ve Osmanlı devirlerinde Şavşat her zaman idari merkez olarak geçmektedir.

19. yüzyılda Arhavi kazası ve ona bağlı Hopa nahiyesi Trabzon vilayeti gönye sancağına bağlıydı (BOA, NFS. d., 1165).

26 Nisan 1846 (29 Rebiülahir 1262) tarihinde Doğu Anadolu'da Çıldır, Kars, Van ve Muş eyaletleri lağvedilerek Erzurum Eyaletine bağlı sancak haline getirildiler (BOA, A.} TŞF., 1/78). Çıldır Eyaleti bünyesinde sancak idari birimi olan Ardanuç, Kiskim, Livane, Livane-ı Ulya, Şavşat, İmerhev ve Maçahel sancakları da böylece kaza idari birimine dönüştürüldü.

1280 (1863) tarihli Devlet Salnâmesinde yer alan idari yapıya göre; Trabzon vilayeti Lazistan (Batum) sancağının 12 kazası, Erzurum Vilayeti Çıldır sancağının 17 kazası vardı (Salname-i Devlet-i Âliyye, 1280, s. 154). 1866 yılında her iki sancağa bağlı bölgedeki kazalarda bazı değişiklikler yapıldı Salname-i Devlet-i Âliyye, 1283, s. 168-169). Daha önce Erzurum Eyaleti Çıldır sancağına bağlı bir kaza olan Livane, Çıldır'dan alınarak Batum sancağına bağlandı.

1863-1866 yıllarında Artvin bölgesinin yer aldığı vilayetler, sancaklar ve kazalar:

Trabzon Vilayeti Lazistan (Batım) Sancağı Kazaları		Erzurum Vilayeti Çıldır Sancağı Kazaları	
1863	1866	1863	1866
Batım	Batım	Çıldır	Oltu
Gönye	Hopa	Penek	Mamervan
Hopa	Hemşin	Göle	Penek
Arhavi ma'-i Viçe	Atina	Satlil ve Mirhev	Tavusker
Atina	Acara-i Süfla	Ardahan	Poshov
Hemşin	Acara-ı Ulya	Oltu	Kiskim
Çürüksu	Maçahel	Poshov	Ardanuç
Acara-ı Ulya		Kiskim	Göle
Acara-i Süfla	Arhavi	Ardanuç	Mirhev nam-i diğeri Şavşad
Maçahel	Gönye	Mamervan	Ardahan
Nahiye-Ardaşen	Livane	Nahiye-i Neriman	Çıldır
Livane-i Süfla nâm-i diğeri Vartin (Artvin)	Çürüksu	Şavşad	
		Nahiye-i Livane-ı Ulya	
		Tavusker ma'-i Pertekrek	
		Cercer	
		Benaleshev	
		Cebecerek	

1863 yılında Batım sancağına bağlı Hopa, Arhavi, Maçahel ve Livane-i Süfla nâm-i diğeri Vartin (Artvin) kazaları varken 1866 yılında farklı olarak Livane yazılmıştır. 1863 yılında Erzurum vilayeti Çıldır sancağına bağlı Satlil ve Mirhev, Kiskim, Ardanuç, Şavşad, Nahiye-i Livane-ı Ulya, Tavusker ma'-i Pertekrek kaza ve nahiyeleri yazılmıştır. Pertekrek Tavusker'in nahiyesi olarak yazılmasının hatalı olduğu kanaatindeyim. Zira tüm Osmanlı yazışmalarında Pertekrek Kiskim kazasının nahiyesi veya köyü olarak yazılmaktadır. 1866 yılında Kiskim, Ardanuç ve Şavşad (Mirhev nam-i diğeri Şavşad) kazası yazılmıştır. Daha önce Şavşad bölgesinde iki kaza varken birleştirildiği görülmektedir.

1867 yılında Kiskim kazası Çıldır sancağından alınarak Erzurum merkez sancağına bağlanmıştır (Salname-i Devlet-i Âliyye, 1285, s. 184). Kiskim kazası 1871 (1288) yılında nahiye haline getirilerek Erzurum vilayeti merkez sancağının İspir kazasına bağlanmıştır (Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum, 1288, s. 53).

Berlin Antlaşması ile Yeniden Yapılanma

"93 Harbi" denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya bazı Osmanlı topraklarını işgal etti. Osmanlı Devleti'nin aldığı ağır mağlubiyet üzerine anlaşma istemek zorunda kaldı. Savaşı sonlandıran nihai antlaşma Berlin Antlaşması (3 Mart 1878) ile savaş tazminatı olarak Elviye-i Selase denilen Kars, Ardahan ve Batım sancakları Rusya'ya terkedildi (Erim, 1953, s. 384-400).

Rusya'ya terk edilen bu üç sancaktan Batım Trabzon vilâyetine, Kars ve Ardahan (Çıldır) sancakları ise Erzurum vilâyetine bağlı idi. Bu tarihte Çıldır sancağının merkezi Ardahan'da olduğundan Ardahan sancağı olarak kaydedilmiştir. Bu sancakların kaza, nahiye ve köylerinin çoğunluğu Rusya tarafında kaldı. Bunlara bağlı bir kısım kaza, nahiye ve köyler de Osmanlı tarafında kaldığı gibi bazı idari birimler bölünerek köylerin bir kısmı Rusya, bir kısmı Osmanlı tarafında kaldı. Hem Osmanlı hem de Rus tarafında bu yeni duruma göre idari yapılanmaya gidildi.

Savaşın önce Lazistan sancağının altı kazası ile altı da nahiyesi vardı. Kazaları Batım, Livane (Artvin), Acara-i sufla, Acarateyn, Çürüksu, Hopa ve Atina (Akbayar, 2001, s. 12),⁶ nahiyeleri ise Acarateyn kazasının Maçahel⁷ ve Acara-ı ulya nahiyeleri, Livane kazasının Habekelaskur ve Vakıf (Kobak) (BOA, YA. Hus, 175 / 110)⁸ nahiyeleri, Hopa kazasının Arhavi, Gönye nahiyeleri ile Atina kazasının Hemşin nahiyesidir (Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon, 1294, s. 59-66). Bu idari birimler tabloda gösterildiği gibi bölündü.

Berlin Antlaşması ile Batım sancağının Osmanlı ve Rusya tarafında kalan yerleri:

Osmanlı tarafında kalan kazalar	Osmanlı tarafında kalan nahiyeler	Rusya'ya verilen kazalar	Rusya'ya verilen nahiyeler
Hopa	Arhavi	Batım	Acara-i ulya
Atina	Hemşin	Livane	Habekelaskur
	Vakıf (Kobak)	Çürüksu	Gönye
		Acara-i sufla	Maçahel
		Acarateyn	

⁶ Bugünkü Rize ili Pazar ilçesinin eski adı Atina'dır (Akbayar, 2001, s. 12.)

⁷ Artvin ili Borçka ilçesi Camili köyü.

⁸ Vakıf nahiyesi Trabzon ve devlet salnamelerinde geçmemektedir. Ancak Livane kazasına bağlı eskiden beri bir nahiyenin olduğu resmi devlet kayıtlarında geçmektedir. BOA, YA.Hus, 175 / 110. Bu Vakıf nahiyesinin merkezi Kobak köyüdür. Kobak köyünün yeni adı Yüksekoba olup Artvin Yusufeli ilçesine bağlıdır.

Bugün Artvin ilinin ilçeleri olan Borçka ve Murgul o tarihte köy idari birimi olduğundan tabloda gösterilmedi. Ancak Borçka, Murgul ve çevrelerindeki köyler de Rusya tarafında kaldı.

Berlin Antlaşması ile Erzurum Vilayetinin Çıldır (Ardahan) ve Kars sancaklarının tamamı Rusya'ya bırakıldı. Yukarıda da zikredildiği gibi antlaşma metinlerinde sancak merkezi olmasından dolayı Ardahan sancağı olarak geçen sancak aslında Çıldır sancağıdır. 1860 yılında ise Çıldır sancağının merkezi Ardahan'a nakledilmiştir (BOA, A.MKT.UM, 397/22; 397/76). Daha sonra sancak merkezi Oltu'ya taşınmışsa da savaş sırasında Ardahan'ın merkez olduğu anlaşılmaktadır.

Oltu sancak merkezi iken Merkez kaza ile Ardahan ve Ardanuç kazaları ona bağlıydı. Oltu kazasının Namervan (Narman), Penek, Tavsuger nahiyeleri, Ardahan kazasının Göle, Çıldır, Posof nahiyeleri ve Ardanuç kazasının Şavşat nahiyesi vardı (Salnâme-i Vilâyet-ı Erzurum, 1288, s. 138; Salnâme-i Vilâyet-ı Erzurum, 1291, s. 80). Bu idari birimlerden Namervan nahiyesi hariç tamamı Rusya'ya bırakıldı. Erzurum'un İspir kazasına bağlı olan Kiskim nahiyesi Osmanlı tarafında kaldı (Erim, 1953, s. 396).

Berlin Antlaşması ile Ardahan (Çıldır) sancağının Osmanlı ve Rusya tarafında kalan yerleri:

Rusya'ya verilen kazalar	Rusya'ya verilen nahiyeler	Osmanlı tarafında kalan nahiyeler
Oltu	Penek	Namervan (Narman)
Ardahan	Tavsuger	Kiskim
Ardanuç	Göle	
	Çıldır	
	Poshov	
	Şavşat	

Osmanlı tarafında kalan yerlerde yeni idari yapılanma yapıldı. Trabzon vilayeti Lazistan sancağı merkezi Rize'ye nakledilerek varlığı devam ettirildi ve Hopa kazası, Arhavi ve Vakıf (Kobak) nahiyeleri buraya bağlandı (Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1296, s. 89).

Kaza ve nahiyeye idari yapılarının yeni oluşumu kolayca halledilmekle birlikte Livane bölgesi ikiye bölünerek merkezi Artvin olan Livane kazası Rusya'ya terkedildi. Ancak daha önce Livane-ı Ulya denilen bölge bu tarihte Ma'ı Ulya/Vakıf nahiyesi idi ve burası Osmanlı tarafında kaldı. Bu nahiyeye Lazistan sancağına bağlandı. Köbak köyü, Rize livasına kırk saat uzaklıkta olup yolu bulunmamaktaydı. Kışın ise irtibat tamamen kesilmekteydi. Bundan dolayı nahiyeye götürülecek maaş ile sair masrafların nakli aksamakta, suç işleyenlerin kazaya getirilmesi mümkün olamamakta, asayiş ihlallerine karşı etkili tedbir alınamamakta ve bazı eşkiyanın Rusya tarafına baskınlar yaparak saldırı ve mezalimde bulunmasının önü alınamamaktaydı. Köbak'da bulunan böyle bir nahiyenin Trabzon vilayeti Rize sancağından idaresinin imkânsızlığı görüldü (BOA, YA. Hus, 175/10). Hem Vakıf nahiyesinin sorunu çözmek hem de dağlık ve engebeli bölgede ulaşımdan kaynaklanan idari işleri kolaylaştırmak için 19 Nisan 1885 (4 Receb 1302) tarihinde merkezi Öğdem köyü olan Kiskim kazası yeniden kuruldu ve Vakıf (Köbak) nahiyesi bu kazaya bağlandı. Yeni kurulan Kiskim kazası Erzurum merkez sancağına bağlandı (BOA, İ. DH, 75536). 1892 yılında Kiskim kazası merkezi Ersis köyüne nakledildi. 28 Mayıs 1914 tarihinde Kiskim kazasının ismi Yusufeli olarak değiştirildi (Demirel, 2009, s. 82-95).

Artvin bölgesinden Rusya tarafında kalan yerler için Rusya, Osmanlı idari sistemi ile benzer bir yapı kurdu. Rusya'da kalan yerler için Kars ve Batum oblastlarına (eyalet) bağlı okruglar (sancak) ve uçastoklar (kaza) kuruldu. 1878 yılında Artvin bölgesi Batum Oblastına bağlandı.

Rusya idaresinde Artvin Bölgesi İdari Yapısı:

Oblast (Eyalet)	Okrug (Sancak)	Uçastok (Kaza)
Batum	Artvin	Artvin
		Ardanuç
		Şavşat-İmerhev
	Acara	Maçahel

1917 yılında Artvin bölgesi idari yapısı yine Batum oblastına bağlı Artvin sancağının Artvin, Ardanuç, Şavşat-İmerhev kazalarından oluşmaktaydı. Bu tarihte Batum sancağına bağlı Gönye kazası merkezi Maradit (Muratlı) köyünde bulunmakta olup Borçka buraya bağlı bir nahiyedir (Badem, 2018, s. 58-71).

Artvin Bölgesinin Türkiye'ye Katılması ve Artvin Vilayetinin Kurulması

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi üzerine Artvin'in vatansever evlatları Rusya kuvvetlerine karşı hareket geçti. Teşkilat-i Mahsusa kuvvetlerinin de desteği ile "Çete" adıyla milis kuvvetleri oluşturularak 1914 yılında Artvin bölgesi Rus askerlerinden temizlendi. Ancak dört ay süren bu kurtuluş "Sarıkamış Felaketi" ile son bularak Artvin yeniden esarete düştü. 1918'de Rus kuvvellerinin çekilmesi ile Artvin bölgesi yeniden kurtarıldı ise de Mondros Mütarekesi gereği Osmanlı kuvvetleri bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. Türk kuvvetlerinin çekilmesi ile İngilizler kuvvetleri bölgeyi kontrol altına aldı. 1920 yılı başında İngiliz kuvvetlerinin çekilmesi ile Gürcü kuvvetleri bölgeye girdi. 1920 yılında Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri Millî Mücadele'nin ilk zaferini Ermenilere karşı kazanınca 1921 yılında Gürcülere verilen nota ile Artvin bölgesini boşaltmaları sağlandı ve 7 Mart 1921 tarihinde Türk kuvvetleri Artvin'e girdi (Çiçek, 2013, s. 133-152; Tuncel, 1991, s. 420-422). Böylece Artvin bölgesi yaklaşık kırk yıllık esaretten sonra Anavatana katıldı.

Artvin kurtarılacak anavatana katılmasından sonra 7 Temmuz 1921 tarihinde Artvin sancağı kuruldu. 24 Nisan 1924 tarihinde Teşkilat-i Esasiye Kanununun idari bölümünde yapılan değişiklikle sancaklar vilayete çevrildi ve Artvin vilayet oldu (www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi).

Artvin vilayeti kurulduğunda Artvin merkez kaza ve Şavşat kazasından oluşmaktaydı. Ardanuç, Borçka, Sirya, Maçahel, Murgul Artvin merkez kazaya bağlı nahiyelerdi. Şavşat kazasının Mirya ve İmerhev nahiyeleri vardı (Muvahhid Zeki, 2010, s. 139; Köylerimiz, 1928, s. 77).

30 Mayıs 1926 tarihinde çıkarılan Teşkilât-i Mülkiye Kanunu ile Yusufeli kazası, Erzurum vilayetinden alınarak Artvin vilayetine bağlandı ve kaza merkezi Ersis'ten Öğdem nahiyesine nakledildi (Düstür, 3.Tertip, C.7D, s. 2512-2519; BCA, 30.11.10/29.45.14; Kırcıoğlu, 1973, s. 61; Muvahhid Zeki, 2010, s. 167). Kaza merkezinin Öğdem'e taşınmasında Ersis'e göre Öğdem'in Artvin'e daha yakın olması ve harita itibarıyla Öğdem'in bağlı köylerin merkezinde yer almış olması etken oldu.

20 Mayıs 1933 tarihinde Artvin ve Rize vilayetleri birleştirilerek merkezi Rize olan Çoruh vilayeti kuruldu. Artvin, Çoruh Vilayetinin kazası yapıldı. Aynı kanun ile Yusufeli kazası tüm teşkilatı ile birlikte tekrar Erzurum vilayetine bağlandı (Düstür, 3. Tertip, C.14, s.642; Kırcıoğlu, 1973, s. 61; Tarkan, 1973, s. 71).

4 Ocak 1936 tarihinde çıkarılan kanun ile Çoruh vilayetinin merkezi Rize'den Artvin'e nakledildi. Bu kanun ile Borçka, Artvin, Şavşat, Hopa kazaları ve daha önce Erzurum vilayetine bağlanan Yusufeli kazası Çoruh vilayetine bağlandı. Rize vilayeti de ayrıca kuruldu (T.C. Resmî Gazete, 4 Kânunusani (Ocak) 1936, s. 3197).

Ardanuç Artvin kazasına bağlı nahiye iken 1 Ağustos 1945 tarihinde çıkarılan bir kanun ile ilçe yapıldı (BCA, 66-441-16).

17 Şubat 1956 tarihinde Çoruh vilayetinin adı Artvin vilayeti olarak değiştirildi. Demokrat Parti Çoruh Milletvekili Hilmi Çeltikçioğlu'nun TBMM'ye verdiği kanun teklifi kabul edilerek "Çoruh Vilâyeti adı şimdiki hudutları içinde bulunan ve Artvin merkez, Şavşat, Yusufeli, Ardanuç, Borçka, Hopa ve Arhavi kazalarını ihtiva üzere Artvin olarak kabul edilmiştir." (TBMM Zabıt Ceridesi, 10, 17.02.1956)

11 Şubat 1950 tarih ve 5531 numaralı kanun ile Yusufeli ilçe merkezi Öğdem'den Ahalt, Vecenget ve Kozahora mahallelerinden teşekkül eden Ahalt köyüne nakledildi (Düstür, 3. Tertip, C.31, s.781, 15.2.1950).

Son olarak Murgul 1987 yılında ve Kemalpaşa 2017 yılında ilçe yapıldı.

Ardanuç Sancağı

Ardanuç kalesi, Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa tarafından 13 Haziran 1552 tarihinde fethedildi. Fethi müteakip Ardanuç sancağı kurularak sancak beyliğine Sinan Bey tayinde edildi. 1555 yılında Ardanuç sancak beyliğine tayin edilen Mehmed Bey 1558 yılına kadar görev yaptıktan sonra 1558 yılında Hasan Bey tayin edildi (Aydın, 1998, s. 268). 1568 yılında eski Küçük Ardahan sancak beyi Mahmud Bey tayin edildi. 1568 yılında eski Erzurum Tımar kethüdası Kasım Bey tayin edildi. 1573 yılında eski Batum sancak beyi Şahrüh Bey atandı ise de aynı yıl içinde görevden alınarak eski Kiği sancak beyi Mehmed Bey tayin edildi (Sevinç, 1994, s. 52).

Sultan III. Murad devrinde (1574-1595) yapılan ve tarihi olmayan tahrir defteri 16. yüzyılının son çeyreğinde Ardanuç sancağının sınırlarını belirtmektedir. 1575 yılında yapıldığı tahmin edilen bu tahrirde göre Ardanuç sancağının dört nahiyesi vardı; bunlar merkez Ardanuç nahiyesi, Tavusker, Kahis ve İshhan nahiyeleri idi (Güney, 2019, s. 33). 1550 yılında fethedilip sancak yapılan Tavusker'in (Aydın, 1998, s. 266) daha sonra nahiye yapılarak Ardanuç sancağına bağlandığı görülmektedir.

Ardanuç sancağı, 1578 yılında Çıldır eyalet yapılıncaya kadar Erzurum Eyaletine bağlı idi. O tarihte bölgedeki diğer sancaklarla birlikte Ardanuç da Çıldır Eyaletine bağlandı. 1846 yılında Çıldır Beylerbeyliği sancak yapılıncaya Ardanuç da Çıldır'a bağlı değer sancaklar gibi kaza idari birimine dönüştürüldü (Salname-i Devlet-i Âliyye, 1276, s. 141).

Ardanuç kazası 1878 yılında Berlin Antlaşması ile savaş tazminatı olarak Rusya'ya terkedilen yerlerden biri idi. Ardanuç, Rus yönetiminde de kaza idari birimi olarak devam ettirildi.

Ardanuç, 1921 yılında Türkiye'ye katıldıktan sonra Artvin Vilayeti merkez kazaya bağlı nahiye yapıldı. Ardanuç 1 Ağustos

1945 tarihinde çıkarılan bir kanun ile ilçe yapıldı (BCA, 66-441-16).

Arhavi Kazası

Arhavi, 16. yüzyıl başında Yavuz Sultan Selim'in Doğu Karadeniz bölgesinde gerçekleştirdiği fetihlerde Osmanlı topraklarına katılarak Trabzon sancağına bağlı kaza yapıldı (Gökbilgin, 1962, s. 293). Arhavi kazasının Laz, İskele, Yagobit ve Gönye nahiyeleri vardı. Laz nahiyesi merkez nahiyedir. İskele nahiyesi Hopa civarında olup Hopa köyü bu nahiyeye bağlıdır. Yagobit ise Kemalpaşa civarındadır. Gönye nahiyesi ise Batum yakınlarında olup daha sonra sancak yapılacaktır ((Gökbilgin, 1962, s. 325).

Daha sonra Trabzon, Batum ile birlikte müstakil beylerbeylik yapıldığında (BOA, KK, 262, s. 213-214; Kunt, 1978, s. 174) bu Eyaletin tek sancağı Gönye idi. Gönye sancağının merkezi Batum şehrine yakın Gönye/Gonio köyüdür (Orhankazi, 2021, s. 171-188). Gönye sancak yapılıncaya Arhavi kazası da bu sancağa bağlandı. 19. yüzyılda da Arhavi kazası Gönye sancağına bağlıdır. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı yapılırken Trabzon Vilayeti Gönye sancağında nüfus yazımı 1836 (1251) yılında yapıldı. Arhavi, Gönye sancağına bağlı kaza olup Hopa da Arhavi kazasının bir nahiyesi idi (BOA, NFS. d., 1165).⁹

1869 yılına kadar Arhavi, Trabzon Vilayeti Lazistan sancağının bir kazası iken (Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye, 1287:184) bu tarihte nahiyeye yapılarak Hopa kazasına bağlandı (Trabzon Vilayeti Salnamesi 1288, 1993, s. 93).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yapılan idari taksimatta Rize Vilayeti kuruldu. 1925 yılında Rize Vilayetinin iki kazasından biri Hopa kazası olup Arhavi yine Hopa kazasına bağlı nahiyeye idi (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926, s. 632).

1936 yılında Artvin, Çoruh Vilayetinin merkezi yapıldığından Arhavi nahiyesi de Hopa kazası ile birlikte Artvin'e bağlandı. Arhavi 1954 yılında ilçe yapıldı.

Hopa Kazası

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon sancak beyliğinde Doğu Karadeniz'in fethi ile bir köy yerleşmesi olan Hopa da Osmanlı idaresine katıldı. 16. yüzyılın başında Hopa, Trabzon sancağı Arhavi kazası İskele nahiyesine bağlı bir köy yerleşmesidir (Gökbilgin, 1962, s. 325). 1836 yılında Hopa, Gönye sancağı Arhavi kazasına bağlı nahiyedir (BOA, NFS. d., 1165).¹⁰

Tanzimat'ın uyguladığı idari, mali ve askeri reformlara Trabzon Vilayetinde 1847 yılında başlandı (Çadırcı, 1988, s. 601-626). Bu reformlar çerçevesinde Hopa kaza yapıldı (BOA, MVL, 75/59).¹¹ Osmanlı devrinde Hopa, Trabzon Vilayeti Lazistan sancağına bağlı kaza iken Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda da yine aynı idare şekli devam ettirildi. Zira Batum Rusya'ya bırakılana kadar Lazistan sancağının merkezi Batum idi, bundan sonra ise Lazistan sancağının merkezi Rize yapılarak idari düzen devam ettirildi.

1936 yılında Artvin, Rize'den ayrılarak Çoruh Vilayetinin merkezi yapıldığında Hopa kazasında bu tarihte ilk defa Artvin ile birleştirildi (T.C. Resmî Gazete, 4 Kânunusani (Ocak) 1936, Sayı, 3197).

Livane Sancağı

1549-1552 yıllarından fethi tamamlanan bugünkü Yusufeli-Artvin bölgesinde yukarıda da bahsedildiği üzere üç sancak kuruldu. Pertekrek sancağı, Nısf-i Livane ve Pertekrek sancağı ve Nısf-i Livane sancağı; bunlardan Pertekrek ve Nısf-i Livane sancağına atama yapıldığı halde Nısf-i Livane ve Pertekrek sancağına tevcihat yapılmayarak diğer iki sancak beylerinin müşterek tasarrufuna verildi. Bu Nısf-i Livane sancağı genel olarak Livane Sancağı olarak anılmaktadır. Nısf-ı Livane Sancak Beyliğine Pertekrek Sancak Beyi Beka Beyin kardeşi Zuzenda Bey tayin edildi. Beka Beye Pertekrek sancağı ve kardeşi Zuzenda Beye Livane sancağı beyliğinin verilmesinden sonra bu iki kardeş İstanbul'a giderek Padişah'a bağlılıkları bildirip sancaklarına döndükten birkaç yıl sonra Müslüman oldular. Müslüman olan Beka Bey, Sefer ve kardeşi Zuzenda Bey, Mehmed isimlerini aldı (BOA, KK,210, s. 271; BOA, MAD, II, s. 219).¹² Pertekrek ve Livane sancakları yurtluk ve ocaklık sistemi içinde bu aile mensuplarına verildi (BOA, HAT, 6/203-B).

Nısf-ı Livane sancak merkezi Artvin köyündedir. Diğer sancak Nısf-ı Livane ve Pertekrek'e düzenli tevcihat yapılmadığından merkezi konusu da muallak olmakla birlikte bugün Yusufeli ilçe sınırları içinde olan Udav Kalesinin bu sancağın merkezi olduğu anlaşılmaktadır (Aydin, 1998, s. 271).

⁹ "Kaza-ı Arhavi tabi'i Liva-i Gönye".

¹⁰ "Nefs-i Nahiyeye-i Hopa tabi'i kaza-ı Arhavi"

¹¹ Hopa kazası kurulduğunda kaza müdürü olduğunu ifade eden Tahir Bey "...iş bu Tanzimât-ı Hayriye usûl-ı muhasin-i şümülün icrasında kazâ-i mevbur cây-i kaymakamı ittihaz olunmuş..." BOA, MVL, 75/59.

¹² "Erzurum beylerbeyi mektub gönderub Gürcü kullarında ahd-i sadakat ile asitane-i saadetime arz-i ubudiyet edub sancak inayet olunan Beka Bey ve Zuzende bendeleri me'mûr oldukları serhad hizmetinde gereği gibi terettüb üzere hidmet idüb inayet buyurulan sancağının noksanı olduğun ilâm idüb sancaklarından vereseleriyle gereği gibi oluna deyu buyruldu.", BOA, KK,210, s.271; "Gürcü beylerinden Pertekrek [beyi] olup İslâm'a gelen Sefer Bey'in İslâm-ı şerefiyye berâtlarının resmleri afv olundu." BOA, MAD, II, s. 219 (hkm. 1975, trh. 3 Rebiülâhir sene 964)

Beka Bey ve Zuzende Beyin XII. yüzyılda, Gürcü Kralı IV. David zamanında Gürcistan'a getirilip yerleştirilen Kıpçak Türklerinden olduklarını gösteren kanıtlar vardır. Birincisi Beka Bey ve kardeşi Zuzende Bey, kısa bir zaman sonra Müslüman olmuşlar, Müslüman olmaları yeni hâkimleri olan Osmanlı Türkleri ile aynı kökenden geldiklerinden kolay olmuş olması muhtemeldir. İkicisi ve asıl önemlisi Atabey olarak bugün de anılan bu beylerin torunları, Gürcüce konuşmayı bilmeyip ana dili olarak Türkçe konuşmakta ve Türk kökenli olarak kabul etmektedirler. Eğer Gürcü kökenli olsalardı bölgede bazı köylerde bulunan Gürcü kökenli vatandaşlar gibi Gürcüce konuşur ve Gürcü kökenli olduklarını muhafaza ederlerdi.

Pertekrek ve Livane sancaklarında uygulanan yurtluk ve ocaklık sistemi, arazi gelirlerinin bağlanması bir çeşiddir. Bir yerin gelirinin kaydı hayat ve irsen bir kişiye verilmesi için Yurtluk ve Ocaklık tabiri kullanılır. Yurtlukta yalnız kaydı hayat şartı, Ocaklıkta ise irs yoluyla kalan arazi tasarrufudur (Turan, 1963, s. 201-231). Osmanlı Devleti, sınırlarını genişletirken, Artvin bölgesinde Pertekrek, Livane ve Şavşat sancakları yerli beylere, babadan intikal eden yerler olduğundan yurtluk ve ocaklık olarak sancak beyliği verdi. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde rastlanan bu yöntem Doğu Anadolu'da daha yoğun olarak uygulandı.

Erzurum Beylerbeyliğine bağlı olan Livane sancağı 1578 yılında yeni teşkil edilen Çıldır Beylerbeyliğine bağlandı. 1846 yılında Çıldır Beylerbeyliğinin sancağa dönüştürülmesi ile Livane sancağı da kaza idari birimine dönüştürüldü. 1878 yılında Batum sancağı ile birlikte Livane kazası da savaş tazminatı olarak Rusya'ya verildi. 1921 yılında kurtarılan Artvin önce liva, 1924 yılında de vilayet yapıldı. 1933 yılında Artvin ve Rize birleştirilerek merkezi Rize olan Çoruh vilayeti kuruldu ve Artvin kaza yapıldı. Ancak bölge halkı bu durumu iyi karşılamadığından 1936 yılında Çoruh Vilayeti Artvin'e taşındı ve 1956 yılında de vilayetin ismi Artvin olarak değiştirildi.

Pertekrek Sancağı

Yusufeli bölgesi ilk olarak 1538 yılında fethedildi. Bölgede Erzurum Beylerbeyliğine bağlı merkezi Pertekrek olan Livane sancağı teşkil edildi. 7 Nisan 1538 (7 Zilkade 944) tarihinde kurulan sancak beyliğine Kullar Ağası Murad Bey 200.397 akçelik has (yıllık gelir, maaş) verilerek tayin edildi. 200.397 akçenin 160.000 akçesi Livane adı verilen bölgenin vergilerinden, geri kalan miktar 24.200 akçe Trabzon sancağından, 1.000 akçe Arhavi dizdarından ayrıldı ve 15.197 akçe Erzurum Paşa (merkez) sancağında hizmete gelmeyip tımarı boşalan sipahilerin tahvillerinden Pertekrek Sancak Beyi Kullar Ağası Murad Bey'e bağlandı (BOA, TD, 190, s. 8). Liva-i Livane olarak isimlendirilen sancağın bağlı olduğu vilayet olarak Gürcistan yazılmaktadır.¹³ Defterin buradaki kaydına göre, Tortum'dan başlayan bütün Çoruh vadisi için coğrafi bir isim olarak Livane denilmektedir. Erzurum Vilayetine bağlı Tortum, Pertekrek gibi kuzey bölgesi sancakları nüfuslarının yazıldığı 525 numaralı ve 1574 (Hicri 981) tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde "*Kanunnâme-i Vilâyet-i Gürcistan*" olarak yazılmaktadır (BOA, TD, 525, s. 3). Burada Gürcistan adıyla bir vilayet kurulmadığına göre Gürcistan isminin coğrafi bölge anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

8 Ekim 1549 tarihinde yeniden kurulan Pertekrek Sancağı, Erzurum Kethüdası Ferhat Bey'e verildi (BOA, KK, 209, s. 92). Bir müddet sonra Gürcü döneminde Pertekrek beyi olan Beka Bey, Pertekrek ve civar kalelerin fethinde aman ile teslim olmasından ve Livane deresinde yer alan Artvin, Maçahel, Ardanuç bölgelerinin fethi sırasında Osmanlı kuvvetlerine yardım ve kılavuzluk etmesinden dolayı (BOA, HAT, 6/203-B)¹⁴ 16 Ağustos 1552 (25 Şa'ban 959) tarihinde Pertekrek sancak beyliğine yurtluk ve ocaklık olarak tayin edildi (BOA, KK, 2413, s. 5; KK, 215, s. 153).¹⁵ Pertekrek ve Nisf-ı Livane Sancak Beyi Beka Bey, kendisine sancak beyliği tevcihinden yaklaşık beş yıl sonra 3 Şubat 1557 tarihinde Müslüman olarak Sefer adını aldı.¹⁶ Sefer Beyin sancak tevcihatı 1558 (965), 1567 (975) tarihlerinde yenilendi, 1573 (981) yılında ise terakki ettirilerek yenilendi (BOA, MAD, II, s. 219).

19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Pertekrek sancak idari birimi olarak devam ettirildi. 1816 tarihinde Pertekrek ve Livane sancakları tımar yoklama defterinde Pertekrek sancak olarak yazılmaktadır (BOA, DFE.RZ.d.,1895, s. 3). 1835 yılında bölgenin nüfus yazım defterinde Pertekrek, Kiskim sancağına bağlı köy olarak kaydedilmektedir (Demirel, 2011).

Kiskim Sancağı

Yusufeli bölgesinde Pertekrek ve Livane sancakları idari birim olarak varlığını sürdürürken XVIII. yüzyılın başı itibarıyla Kiskim sancağı kaydedilmektedir. 1682–1702 tarihleri arasındaki Osmanlı sancak tevcihat defterlerine göre, Kiskim sancağı kurulmuş, ancak sancak beyi kısmı "*açık*" olarak yazılmasından anlaşıldığı üzere, henüz sancak beyi atanmamış ve dolayısıyla Kiskim sancağı cari olmamıştır (Kılıç, 1997, s. 66). 1717 – 1730 tarihleri *Osmanlı Eyalet ve Sancak Tevcihat Defterine*'de de Kiskim

¹³ "*Liva-i Livane der-Gürcistan be-nam-ı Murad Bey...*" defter ifadesi ile başlamıştır. BOA, TD, 190, s. 8.

¹⁴ Pertekrek beylerinin varislerinden birinin 26 Ekim 1780 tarihinde yazdığı arz tezkeresinde "...Livâne sancağı hîn-i fethinde bu kullarının ecdâdına taraf-ı saltanat-ı âliyeden ber-vech-i yurtluk ve ocaklık ve arazisi mülkiyet ve ahali rıkiyyed ile ba-hudûd-ı hümâyûn-i mevhibet-i makrûn-i ihsân ve itâ ve ve vechle kadr-i hakirânemizi beynel-akrân i'tilâ' buyurdularından...", BOA, HAT, 6/203-B.

¹⁵ "*Beka Bey Gürcü Mirlivâ-i Pertekrek*" BOA, KK, 2413, s. 5; KK, 215, s.153.

¹⁶ "Gürcü beylerinden Pertekrek [beyi] olup İslam'a gelen Sefer Bey'in İslâm-ı şerefiyye berâtlarının resmleri âfv olundu.", BOA, MAD, II, s. 219 (hkm. 1975, trh. 3 Rebiülâhir sene 964).

sancağı kaydedilerek sancak beyi tayini yapılmadığından (Başar, 1997, s. 112-125) kurulan sancağın idaresinin Pertekrek sancağından yapıldığı anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Kiskim, Osmanlı arşiv belgelerinde Pertekrek sancağına bağlı bir köy olarak yazılmaktadır. 1816 yılında Pertekrek ve Livane sancakları tımar yoklama defterinde Kiskim, Pertekrek sancağına bağlı köy iken (BOA, DFE.RZ.d.,1895, s. 3)¹⁷ 1835 yılında nüfus sayımında Kiskim sancak olarak kaydedilmektedir. Pertekrek ise Kiskim sancağına bağlı bir köydür (BOA, NFS.d., 2765).¹⁸

1846 yılında Çıldır bir sancak haline getirilerek Erzurum Eyaletine bağlandı. Bu düzenleme ile Kiskim, Çıldır sancağına bağlı bir kaza haline getirildi (BOA, A.} TŞF, s. 1/78; Emecen, VIII, s. 301). Kiskim kazası Çıldır sancağına bağlı iken 1867 yılında Erzurum merkez sancağına bağlandı (Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1300, s. 184).

Kiskim 1869 (1286) yılında nahiye haline getirildi ve Kiskim nahiyesi, Erzurum vilayeti merkez sancağının İspir kazasına bağlandı (Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum, 1287, s. 52).

1877–1878 Osmanlı – Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum sancakları savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakıldı (Mahmud Celaledin Paşa, 1993, s. 579). Doğu Anadolu'da Osmanlı – Rus sınırı çizildiğinde Livane kazası Rusya tarafında ve Kiskim kazası Osmanlı tarafında kaldı. Böylece Osmanlı-Rus sınırı Artvin ile Kiskim arasında çizildi.

Merkezi Artvin olan Livane kazası Rusya'ya bırakıldı, ancak sancağına bağlı 37 köy Osmanlı tarafında kaldı. Bu köylerin idaresi için Trabzon Vilayeti Lazistan sancağına bağlı Köbak köyünde Mâ-i Ulya Vakıf nahiyesi kuruldu. Lazistan sancağının merkezi Rize idi. Kobak köyü, Rize livasına kırk saat uzaklıkta olup yolu bulunmamaktaydı. Kışın ise irtibat tamamen kesilmekteydi. Bundan dolayı nahiyeye götürülecek maaş ile sair masrafları aksamakta, suç işleyenlerin kazaya getirilmesi mümkün olamamakta, asayiş ihlallerine karşı etkili tedbir alınamamakta ve bazı eşkiyanın Rusya tarafına baskınlar yaparak saldırı ve mezalimde bulunmasının önü alınamamaktaydı. Köbak'da bulunan böyle bir nahiyenin Trabzon vilayeti Rize sancağında idaresinin imkânsızlığından dolayı (BOA, YA. Hus, 175/10)¹⁹ 19 Nisan 1885 (4 Receb 1302) tarihinde Erzurum Vilayeti merkez sancağına bağlı Kiskim kazası Öğdem köyünde yeniden kuruldu ve Vakıf (Köbak) nahiyesi de bu kazaya bağlandı (BOA, İ. DH, 1295-3/102152).

Kiskim kazası Öğdem'de yedi yıl kaldı. 8 Şubat 1892 (9 Receb 1309) tarihinde Kiskim kazası, Padişah fermanı (irâde-i seniyye) ile Ersis nahiyesine nakledildi. Öğdem köyünde çok az insan yaşaması, yolunun iyi olmaması, hatta kışın tamamen kapanması gibi sebeplerden kaza merkezi Ersis'e taşındı (BOA, İ.MMS,128/ 5499).²⁰

1894 yılında Kiskim kazana bağlı nahiyeler, Vakıf,²¹ Ersis, Pertekrek, Öğdem, Erkinis, Hüngamek, Oşnak, Hoduçur, Barhal, Utav, Zor, Melo, Nikzevan nahiyeleri idi. Kazaya bağlı 70 köyde 34.930 nüfus vardı. Kaza merkezi ile Erzurum vilayeti arasında mesafe 24 saat idi.

Yusufeli İsminin Verilişi

Erzurum vilayetine bağlı Kiskim/Keskim (كسكیم) kazası ile Ankara'nın Keskin (كسكین) kazası isimleri benzerliğinden dolayı posta ve telgrafların dağıtımında yanlış dağıtımlar yapılmaktaydı. 28 Mayıs 1914 (15 Mayıs 1330) tarihinde çıkarılan Padişah V. Mehmed Reşad'ın fermanıyla (irâde-i seniyye) Kiskim kazasının ismi Yusufeli olarak değiştirildi (Demirel, 2009).

Birinci Dünya Savaşı sırasında 1916 yılı sonunda Türk kuvvetleri, Yusufeli kaza merkezi olan Ersis'i boşaltarak Bayburt yönünde çekilmek zorunda kaldı (Kırzioğlu, 1967, s. 130). Yusufeli işgalden kurtarıldıktan sonra 5 Haziran 1918 tarihinde Yusufeli Kaymakamlığına tayin edilen Hasankeyf Nahiyesi Müdürü Şükrü Avni Efendi Ersis'e gelerek kaza idaresini yeniden tesis etti (BOA, İ. DÜİT, 46/118).²²

1926 yılında Yusufeli kaza merkezi Öğdem'e taşınarak yeni kurulan Artvin Vilayetine bağlandı ise de 1933'de tekrar Erzurum Vilayetine bağlandı. Son olarak merkezi Artvin olan Çoruh Vilayeti kurulunca Yusufeli de Artvin'e bağlandı. 1950 yılında Yusufeli ilçe merkezi Öğdem'den Ahalt, Vecanget ve Kazahora'dan oluşan Ahalt'a taşındı.

¹⁷ "Der Liva-i Pertekrek karye-i Kiskim tâbi-i mezbûr", BOA, DFE.RZ.d.,1895, s.3.

¹⁸ "Çıldır Eyaleti dahilinde Kiskim sancağında kâin zekûr nüfus defteridir, sene 1251", BOA, NFS.d., 2765.

¹⁹ Köbak köyünde bulunan Vakıf nahiyesinin durumu Şûrâ-i Devlet Dâhiliye Dairesi'nde etraflı bir şekilde incelenmiş ve bu incelemede, Savaş sonunda Osmanlı-Rus sınırının tespitinde görevli olan Tahdid-i Hudud Komiseri Miralay (Albay) Şahab Bey'in 8 Aralık 1881 (16 Muharrem 1299) tarihli raporu ve şifahi izahatı ile bu olumsuzluklar Hükümet tarafından anlaşılmıştır. BOA, YA.Hus, 175/10.

²⁰ "... Kiskim kazasının merkezi olan Öğdem karyesi birkaç haneden ibaret olup yollarının su'ûbet ve mevsim-i şitada mesdüdiyeti mevâridâtca müşkilâtı ve bazen ahalice de zâyîâtı mücib olmağla beraber kaza-i mezbûrun umûr-i adliyesi Tortum kazasına merbût ve bu Kaza merkezinin Öğdem karyesine yirmi altı ve Ersis karyesine on dört saat mesafede bulunduğu ve bu hudûd-i hakanide Öğdem karyesine iki saat mesâfede ve muhâtara-i lazimedde asâkir-i nizâmiye ikâme ve müntazam kaleler inşâ olunmak hasebiyle Öğdem cihetince emniyet-i matlûbe husûle geldiği gibi kurbiyet-i münasebetiyle Tortum'dan Kiskim'e alınan kura ile Kazanın kısm-i küllisini teşkil eden karyeler dahi Ersis tarafında kaldığı ve karye-i mezkûrede ma' koğuş ve hapishane bir bâb-i hükûmet konağı ve telgrafhane inşası ve dâhil-i kazadan mürûr etdirilecek telgraf hattı için iktizâ eden vergilerin meccânen i'tâsı müteberân-i ahâlî tarafından taahhûd olduğu beyanıyla kaza-i mekûr merkezinin Ersis karyesine nakli istizân kılınmış...", BOA, İ.MMS,128/ 5499.

²¹ Vakıf nahiyesi belgelerde nahiye olarak yazılırken Erzurum Vilayeti Salnamesinde yazılmamıştır. BOA, DH.MKT,371/9.

²² Irâde-i seniyyede kazasının eski ismi Kiskim olarak yazılmıştır. BOA, İ. DÜİT, 46/118.

Yusufeli Barajı'nın yapılması ile ilçe merkezi baraj suları altında kalacağından 16 Nisan 2008 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çıkarılan kanun ile Yusufeli yeni ilçe merkezinin taşınması kararlaştırıldı (Resmî Gazete, 24 Nisan 2008, s. 26856) ve 2022 yılında Yusufeli ilçesi yeni yerine taşındı.

Şavşat Sancağı

1552 yılında Şavşat'ın fethi gerçekleşikten bir müddet sonra Erzurum Vilayetine bağlı Şavşat sancağı kuruldu. Şavşat sancağı yurtluk ve ocaklık sancak olarak kuruldu ve Gürcü döneminde buranın beyi olan Yusbet Beye sancak beyliği verildi. Yusbet Bey bir müddet sonra Müslüman olarak Mehmed ismini aldı ve 1563 yılında Şavşat Sancak beyi Mehmed Bey olarak kaydedilmektedir. Sancak tevcihat defterindeki kayda göre 1567 yılında Mehmed Bey yeniden atandı ve buranın eski sancak beyi olduğu (mîr-i livâ-i mezbûre) teyit edilmektedir. Mehmed Beyin ölümü üzerine 1569 yılında eski Küçük Ardahan sancak beyi Mahmud Bey sancak beyliğine atandı ise de iki yıl sonra 1571 yılında Mehmed Beyin oğlu Hüsrev Bey Şavşat Sancak beyliğine tayin edildi (Sevinç, 1994, s. 54). Şavşat yurtluk ve ocaklık sancak olduğundan yerli beyin soyundan olan Hüsrev Beye verildiği görülmektedir.

1866 yılında merkezi İmerhev olan Şavşat kaza iken (Salname-i Devlet-i Âliyye, 1284, s. 180)²³ 1867 yılında Şavşat, İmerhev kazasının nahiyesi yapıldı (Salname-i Devlet-i Âliyye, 1285, s. 185).²⁴ 1869 yılında İmerhev kazası kaldırılarak Şavşat nahiyesi Ardanuç kazasına bağlandı (Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum, 1287, s. 85).

1878 Berlin Antlaşması ile Rusya'ya bırakılan yerlerden biri de Şavşat idi. Rusya idaresinde Şavşat, Batum Oblastı (Eyaleti) Artvin okruguna (sancak) bağlı uçastok (kaza) idari birimi yapıldı.

1921 yılında Şavşat Türkiye'ye katıldıktan sonra kurulan Artvin vilayetine bağlı kaza yapıldı. Şavşat kazasının Mirya ve İmerhev nahiyeleri vardı (Muvahhid Zeki, 2010, s. 139; Köylerimiz, 1928, s. 77).

Sonuç

Artvin bölgesi coğrafi olarak oldukça dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olup ulaşım hemen her devirde zor sağlandı. Nüfusu çok kalabalık olmamasına ve arazisi çok geniş olmamasına rağmen doğal dağlık yapı her devirde idari yapıyı zorlaştırdı. Bundan dolayı yakın bölgelerde ayrı idari birimler kurulması zorunlu oldu. Osmanlı bölgeyi fethettiğinde hem Gürcü dönemindeki idari yapıyı dikkate alarak hem de arazinin doğal yapısına uygun idari yapılar oluşturdu. Osmanlı'nın Doğudaki ilk fetihlerinde idari merkez olarak Erzurum Beylerbeyliği kurulup Trabzon'dan itibaren Karadeniz bölgesindeki yerler ve Doğu Anadolu içinde yer alan bölgelerdeki yerler buraya bağlandı. Bugün ki Artvin Vilayetine Karadeniz sahil kesimleri fethedildiğinde Erzurum Beylerbeyliği Batum sancağına bağlandı. Daha sonra Yusufeli'nden itibaren Artvin bölgesi fethedilince Pertekrek, Livane, Ardanuç, Şavşat müstakil sancaklar olarak kurulup yine Erzurum Beylerbeyliğine bağlandı. Bu haliyle bölgenin bağlı olduğu eyalet bakımından bir birliklilik oluştu. Ancak Çıldır ve Trabzon eyaletleri kurulunca Artvin bölgesinin idari yapısı da iki ayrı merkeze bağlandı. Sahil kesimler Trabzon Beylerbeyliğine iç kesimler ise Çıldır Beylerbeyliğine bağlandı. 19. yüzyılda Çıldır Eyaleti ortadan kaldırılınca bu seferde Çıldır'a bağlı olan iç kesimlerden Kiskim, Ardanuç, Şavşat Erzurum'a bağlanırken Livane Trabzon'a bağlandı.

1878 Berlin Antlaşması ile Batum sancağı Rusya'ya terkedilince sahil kesiminde Hopa, Arhavi ile iç kesimdeki Kiskim sadece Osmanlı tarafında kalabildi. Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti ve Rusya dağılınca Millî Mücadele devrinde Artvin bölgesi Türkiye ile yeniden birleşti. Türkiye Cumhuriyeti devrinde birkaç idari düzenlemeden sonra 1936 yılında Rize ve Artvin bölgeleri ayrılarak Çoruh vilayetine merkezi Artvin'e nakledilip bugünkü idari birlik sağlandı ve 1956 yılında Çoruh Vilayetine ismi Artvin olarak değiştirilerek son şekli verildi.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

²³ "Mirhev kazası nâm-i diğer Şavşat" yazılmaktadır.

²⁴ "Mirhev kazası ma' Nahiye-i Şavşat" yazılmaktadır.

Kaynaklar

Arşivler

- BCA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), 66-441-16.
 BOA, A.} TŞF. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), 1/78.
 BOA, A.MKT.UM, 397/22, 397/76.
 BOA, C.EV.,271.
 BOA, DFE.RZ.d.,1895
 BOA, DH.MKT,371/9.
 BOA, HAT, 6/203-B.
 BOA, İ. DH, 1295-3/102152, 75536.
 BOA, İ. DUİT, 46/118.
 BOA, İ. MMS,128/ 5499.
 BOA, KK, 209, 210, 262, 523, 2413.
 BOA, MAD, II.
 BOA, MVL, 75/59.
 BOA, NFS. d. 2761, 2765, 2766, 2768, 2769, 2771, 2775, 2776, 1165.
 BOA, TD, 190, 525
 BOA, YA. Hus, 175 / 110.
 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 10, 17.02.1956.
 Düstur, 3. Tertip, C.14, s.642 /3. Tertip, C.31, s.781, 15.2.1950 /3. Tertip, C.7D, s.2512-2519.
 Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye, 1276, 1280, 1283, 1284, 1285, 1287, 1300.
 Salnâme-i Vilâyet-i Erzurum, 1287, 1288, 1291, 1300.
 Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon, 1294, Haz. K. Emiroğlu, Ankara, 1993.
 Trabzon Vilayeti Salnâmesi, 1288, Haz. K. Emiroğlu, Ankara, 1993 / Trabzon Vilayeti Salnâmesi, 1296, Haz. K. Emiroğlu, Ankara, 1993.
 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926.
 T.C. Resmî Gazete, 24 Nisan 2008, Sayı: 26856 /4 Kânunusani (Ocak) 1936, Sayı: 3197.

Modern Kaynaklar

- Akbayar, N. (2001). *Osmanlı yer adları sözlüğü*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
 Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve teşkilatı, kuruluş ve genişleme devri (1535-1566)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
 Ayn Ali Efendi. (1280). *Kavânin-i Âl-i Osman der hülâs-i mezâmin-i defter-i divân*. Matbaa-i Amire.
 Badem, C. (2018). *Çarlık yönetiminde Kars, Ardahan, Artvin (1878-1918)*. İletişim Yayınları.
 Başar, F. (1997). *Osmanlı eyâlet tevcihatı (1717-1730)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
 Berdenişvili, N., & Canaşa, S. (1997). *Gürcistan tarihi (Başlangıçtan 19. yüzyıla kadar)* (H. Hayrioğlu, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
 Çadırcı, M. (1988). Tanzimat döneminde Türkiye'de yönetim (1839-1856). *Belleten*, 52(203), 601–626.
 Çiçek, R. (2013). Cumhuriyetin ilk yıllarında Artvin vilayetinin sosyo-ekonomik durumu. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 14, 133–152.
 Demirel, M. (2009). *Yusufeli tarihi*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
 Demirel, M. (2011). *Yusufeli nüfus defteri (1835)*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
 Emecen, F. (1993). Çıldır Eyaleti. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, 8, 300.
 Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri: Osmanlı İmparatorluğu anlaşmaları* (Cilt 1). Türk Tarih Kurumu.
 Evliya Çelebi. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Cilt 2, Z. Kurşun, S. A. Kahraman, & Y. Dağlı, Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
 Gökbilgin, M. T. (1962). XVI. yüzyıl başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi. *Belleten*, 26(102), 293–337.
 Gümüş, N. (2000). *XVI. asır Osmanlı-Gürcistan ilişkileri* (Tez No: 97025) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NVnxMZUH3yeZvaqZpS1Zow&no=IFOGdM4gP7TsqTScg-mvtw>
 Güney, T. (2019). *71 numaralı mufassal tahrir defterine göre Ardanuç Sancağı* (Tez No: 588648) [Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=ov2h50HrycK0GgE9_wzwGw&no=hucizxUQ4A7t62xq72pe4Q
 Hamdullah bin Mustafa (Şehsuvar-zâde). *Camiü'l-Cevâhir: Tarih-i Sultan Selim ve Sultan Süleyman* (Millet Kütüphanesi, Reşid Efendi, No. 655, vr. 91b–92a).
 İlgürel, M. (1995). Evliya Çelebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, 11, 529–533.
 İnbâşi, M. (2008). *Osmanlı idaresinde Tortum Sancağı (1549-1650)*. Türk Tarih Kurumu.
 Karamanlı, H. (1995). Gürcistan: Osmanlı hâkimiyeti dönemi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, 14, 314–316.
 Kılıç, O. (1997). *18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı – Eyalet ve sancak tevcihatı*. Fırat Üniversitesi Yayınları.
 Kırzioğlu, F. (1967). *Artvin 1967 İl Yıllığı*. Valilik Yayınları.
 Kırzioğlu, F. (1973). *Artvin 1973 İl Yıllığı*. Valilik Yayınları.
 Kırzioğlu, F. (1993). *Osmanlıların Kafkas-ellerini fethi (1451-1590)*. Türk Tarih Kurumu.
 Koca Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi. (2009). *Tabaâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* (F. Demirtaş, Haz.). Erciyes Üniversitesi.

- Koca Nişancı Celalzâde Mustafa. *Selimnâme* (A. Uğur & M. Çuhadar, Haz.). Türk Tarih Kurumu.
Köylerimiz. (1928). *Köylerimiz*. Devlet Matbaası.
Kunt, İ. M. (1978). *Sancaktan eyalete: 1550–1650 arasında Osmanlı ümerası ve il idaresi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
Mahmud Celaleddin Paşa. (1983). *Mir'ât-i Hakikât* (Cilt 1-2-3, İ. Miroğlu, Haz.). Çağdaş Yayınları.
Muvahhid Z. (2010). *Artvin Vilâyeti hakkında malumat-i umumiyeye* (M. Demirel, Yay. Haz.). İletişim Yayınları.
Orhankazi, S. (2021). Osmanlı Devleti idaresinde Gonye (Gonio) Sancağı. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 31, 171–188.
Sevinç, P. (1994). *955-982 / 1548-1574 tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancak Beyleri tevcihat defteri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
Tarkan, T. (1973). *Orta ve aşağı Çoruh havzası: Beşerî ve iktisadi coğrafya bakımından bir bölge araştırması*. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.
Turan, Ş. (1963). XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun idari taksimatı. *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, 201–232.
Tüncel, M. (1991). Artvin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, 3, 420–422.

Structured Abstract

During the Ottoman Empire's expansion, the Artvin region was divided among four small Georgian kingdoms. The coastal areas fell under the Kingdom of Imereti, while the inland areas belonged to the Kingdom of Samtskhe, also known as Saatabago or Atabey Yurdu. After Fatih Sultan Mehmed captured Trabzon in 1461, he launched raids into Georgia from the Black Sea coast, extending Ottoman control as far as Batum. However, Georgian raids later reclaimed these territories from the Ottomans. In 1508, during Prince Selim's tenure as governor of Trabzon, he personally led raids and extended his conquests to Batum. The newly acquired territory was incorporated into the Trabzon Sanjak. Arhavi, now part of the Artvin province, was designated as a district within the Trabzon-Batum Sanjak, including the Hopa region.

The conquest of Artvin's interior, located in the Çoruh River basin, began during Suleiman the Magnificent's Second Iranian Campaign. In 1549, the castles of Tortum, Nihah, and Pertekrek were captured, and the Ottoman forces pressed on to take Livane, followed by Ardanuç, İmerhev, and Şavşat in 1550. These newly conquered areas were established as sanjaks and became part of the Erzurum Beylerbeylik (Governorship). Initially, local Christian Beys were appointed as sanjak beys, but they soon converted to Islam. The sanjaks of Pertekrek, Livane, Nisf-i Livane, and Şavşat were granted as homeland and residence.

In 1578, after the conquest of the Ahıska region and the establishment of Çıldır Province, the sanjaks of Pertekrek, Livane-i Ulya, Nisf-i Livane, Ardanuç, and Şavşat in the Artvin region were incorporated into this new province. Following the Russian occupation of Ahıska, the provincial capital, during the Ottoman-Russian War of 1828-1829, the provincial center was relocated to Oltu.

During the Tanzimat administrative arrangement, in 1846, the provinces of Çıldır, Kars, Van and Muş were abolished and turned into sanjaks and connected to the province of Erzurum. In this administrative change, the sanjak administrative units of Ardanuç, Kiskim, Livane-i Süfla, Livane-i Ulya, Şavşat, İmerhev and Maçahel sanjaks within the province of Çıldır were also turned into district administrative units and remained in the administrative structure of the sanjak of Çıldır.

During the Tanzimat reforms, Hopa was established as a district. A few years later, Arhavi was made a sub-district and became part of Hopa district. In the 1863 administrative reorganization, the Livane-i Süfla district, centered in Artvin, was separated from the Çıldır district and placed under the Batum district of Trabzon Province. Livane-i Ulya district remained part of the Çıldır district. In 1866, the two districts were merged, and the combined area continued to be governed as Livane district under the Batum district.

Under the Berlin agreements signed after the 1877-1878 Ottoman-Russian War, the Elviye-i Selase districts (Kars, Ardahan, and Batum) were ceded to Russia as war reparations. This included the Batum district center, as well as the districts of Livane, Çürüksu, Acara, and parts of Ardahan, including Ardanuç and Şavşat. After the Russian occupation of Batum, the Lazistan district center was moved to Rize, with Hopa becoming part of it. The Kiskim district, which remained under Ottoman control, was incorporated into the central Erzurum district. On the Russian side, the territories were reorganized according to Russian administrative systems: Batum became a province, and Artvin was made a sanjak under it, with Ardanuç, Şavşat, and Maçahel becoming administrative units within Uçastok district.

Before the war, Kiskim was made a district and placed under İspir district but was later reestablished as a separate district. After the war, when the Ottoman-Russian border was redrawn, most villages under Livane district remained on the Ottoman side within Kiskim. To govern these villages, Vakıf district was created and attached to Lazistan Sanjak. However, due to its distance from Lazistan and the lack of proper roads, administration became difficult. To improve governance, Kiskim district was re-established in Öğdem village, but since it was hard to reach from other villages, the district center was relocated to Ersis village seven years later.

During World War I, the Bolshevik Revolution erupted in Russia in 1917, leading the Russian Army to withdraw from Ottoman territories and the Caucasus. The Artvin region, previously under Russian occupation, came under the control of the Georgian Government, which was organized by the British. Following the Eastern Operation, the first victory of the Turkish National Struggle against the Armenians, and the expulsion of Armenians from the Kars region, a formal request was made to the Georgian Government to vacate the Artvin area. In 1921, after the Georgians withdrew, Livane (Artvin), Ardanuç, and Şavşat were reintegrated into Turkey. Upon Artvin's return to Turkey, it regained its status as a "liva" (subprovince). In 1924, the Artvin Province was officially established. In 1926, the Yusufeli district was incorporated into Artvin Province, and its center was relocated back to the village of Öğdem. However, because Öğdem was unsuitable as a district center due to poor infrastructure and inadequate transportation links to other villages, the district center was moved in 1950 to the village of Ahalt, which included the neighborhoods of Ahalt, Vecenget, and Kazahora. Yusufeli's relocations continued, and in 2022, due to the Yusufeli Dam submerging the previous district center, the district was moved again to a newly leveled area above the dam.

In 1933, Artvin and Rize were merged to create Çoruh Province, with Rize designated as its administrative center. Due to the distance from Rize, Yusufeli was transferred to Erzurum Province. However, in 1936, Rize and Artvin were separated, and the center of Çoruh Province was moved to Artvin. At that time, Artvin, Şavşat, Hopa, Yusufeli districts, and the newly established Borçka district were incorporated into Çoruh Province, forming the current administrative structure of Artvin, which combined both the coastal and inland regions. In 1945, Ardanuç was made a district, followed by Arhavi in 1954, which also became a district and was added to Çoruh Province. On February 17, 1956, Çoruh Province was renamed Artvin. In 1987, Murgul, previously a district within Borçka, became a separate district. Finally, in 2017, Kemalpaşa, which had been part of Hopa district, was also established as a district.